

MAX SCHELER JA YLEISSIVISTYKSEN IDEA¹

Tapio Puolimatka

Max Scheler (1874—1928) syntyi Münchenissä ja opiskeli Jenassa. Hän opetti Jenan, Münchenin ja Kölnin yliopistoissa. Kölnistä hänet kutsuttiin Frankfurtiin, jossa hän kuoli ennen kuin ehti aloittaa opetustyötään. Hänen vahvimmat alueensa olivat etiikka ja arvofilosofia, mutta hän kirjoitti myös paljon uskonnonfilosofiasta ja sosiologiasta. Kasvatusfilosofiassaan Scheler korosti erityisesti yleissivistävän kasvatuksen merkitystä ihmisen henkiselle kehitykselle.

Scheler oli Saksassa ensimmäisiä, jotka varoittivat fasismista ja hänen teoksensa olivat ensimmäisiä, jotka joutuivat natsien kiellettyjen kirjojen listalle. Koska hänen kirjojaan ei ollut saatavilla Saksassa ja koska niitä ei ollut vielä käännetty englanniksi, häntä koskeva tutkimus vaikeutui 1930- ja 40-luvuilla. Scheleriä koskeva kiinnostus on kokenut uuden renessanssin viime vuosikymmeninä hänen koottujen teostensa tieteellisen laitoksen ilmestyttyä. Muun muassa Karol Józef Wojtyła eli paavi Johannes Paavali II on tehnyt Scheleristä väitöskirjansa.

Suomalaiseen kasvatustieteen ajatteluun Scheler on vaikuttanut erityisesti Erik Ahlmanin (1892–1952) kautta. Ahlman on saanut paljon vaikutteita Scheleriltä eettisiin tutkimuksiinsa, arvometafysiikkaansa ja filosofisiin ihmistutkimuksiinsa, jotka ovat perustana hänen kasvatustieteen ajattelulleen. (Hautala 1994; Salmela 1998.)

Jotkut tutkijat ymmärtävät Schelerin ajattelun perustaltaan yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, mutta tavallisempaa on jakaa hänen tuotantonsa kahteen tai kolmeen luomiskauteen. Tämän jaon ovat eri tutkijat suorittaneet eri tavoin samalla kun he ovat kiistelleet siitä, kuinka jyrkästi eri kaudet on erotettava toisistaan (ks. Henckman 1998, 13). J. Hessen (1948, 14 ss.) erottaa Schelerin ajattelussa kolme eri luomiskautta:

- (1) Arvofilosofinen kausi (n. 1911–1919), jonka pääteos on *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* sekä *Vom Ewigen in Menschen*.
- (2) Reaalitieteellinen kausi (n. 1919–1926), jossa Schelerin näkökulma kohdistuu enemmän yhteiskunnallisen todellisuuden kuvaamiseen kuin sen arvoperustan analysointiin. Tämän kauden merkittäviä teoksia ovat *Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre* sekä tämän kauden tärkein teos *Die Wissensformen und die Gesellschaft*.
- (3) Metafyysinen kausi (n. 1926—1928), joka jäi kuitenkin pahasti kesken Schelerin varhaisen kuoleman takia. Tällöin Scheler kuitenkin kirjoitti joitakin merkittäviä lyhyitä kirjoitelmia kuten *Die Stellung des Menschen in Kosmos*.

Tässä artikkelissa ei käsitellä Schelerin ajattelun eri kehitysvaiheita tämän enempää. Tarkoituksena on keskittyä lähinnä kahden ensimmäisen vaiheen tuotantoon, joiden ideat Scheler ehti kehittää filosofiseksi kokonaisjärjestelmäksi. Koska kolmannen vaiheen filosofia jäi hahmotelmaksi, keskitytään tässä artikkelissa kolmannen vaiheen tuotannon osalta niihin piirteisiin, jotka ovat yhteisiä kahden aikaisemman kauden kanssa.

¹ Artikkelini on aiemmin julkaistu teoksessa Raija Huhmarniemi, Simo Skinnari & Juhani Tähtinen (toim.) 2001. *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen*. Suomen kasvatustieteellisen seuran Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 2, 371–399.

Tämän artikkelin tarkoituksena on analysoida Schelerin kasvatustilfilosofian rakennetta.

- (1) Ensin käsittelen Schelerin ihmiskäsitystä, jonka mukaan ihmisyyteen sisältyy mahdollisuus henkisen persoonan kehittymiseen. Ihmisen henkistä olemusta ei voi johtaa luonnon evoluutiosta, vaan sen alkuperä on ikuisessa persoonallisessa Hengessä, Jumalassa. Henkisyys vapauttaa ihmisen näkemään todellisuuden sellaisena kuin se on ja elämään korkeimpien arvojen innoittamana.
- (2) Kasvatuksen ja sivistyksen varsinainen tehtävä on luoda edellytyksiä henkisen persoonan kehitykselle, koska tämä kehitys ei tapahdu "luonnostaan". Sivistys on ihmisen vapauttamista viettien ja tarpeiden rajoittamasta yksipuolisesta todellisuuskäsityksestä ja elämäntavasta. Henkinen ihminen elää avoimien mahdollisuuksien maailmassa.
- (3) Sivistyksen pohjana on kolmenlaista tietoa, (a) luonnontieteellistä tietoa, (b) tietoa totuudesta, kauneudesta ja oikeudenmukaisuudesta, (c) lunastustietoa eli tietoa siitä, miten ihminen voi pelastua pahuutensa vallasta. Lunastustieto on kaiken sivistyksen pohja, koska henkisen persoonan kehitys edellyttää syvenevää tietoisuutta Jumalasta.
- (4) Schelerin sivistyskäsitys perustuu arvojen hierarkiaan, jossa mielihyvä- ja hyötyarvot sekä elämänvoiman arvot ovat kehityksen perustana ja hyvyyden ja kauneuden sekä pyhyiden arvot ovat sen huipentumana. Lapsen tunnekehityksessä painottuvat aluksi yksinkertaisemmat ja perustavammat arvot, koska niihin suuntautuvien tunteiden kehitys luo perustan kehittyneemmälle arvotietoisuudelle. Sivistyminen on arvotietoisuuden ja sitä vastaavien persoonallisuuden ulottuvuuksien kehittymistä siten, että arvot toteutuvat monipuolisesti ja oikein painotettuina.
- (5) Arvotietoisuuden kehittyminen edellyttää kiinnostuksen heräämistä. Kiinnostuksen herättämiseen ei ole mitään suoraviivaista keinoa. Siksi arvokasvatus perustuu ensisijaisesti persoonallisen kohtaamisen synnyttämiin arvokokemuksiin ja esikuvan merkitykseen.

Ihmisen henkinen persoona

Schelerin mukaan kasvatuksen ensisijaisena tavoitteena on luoda edellytyksiä ihmisen henkisen persoonan kehitykselle, Henkinen persoona ei ole johdonmukaista seurausta luonnollisten kykyjen ja valmiuksien kehityksestä vaan jotain laadullisesti uutta, joka syntyy sivistysprosessin kuluessa.

Scheler erottaa toisistaan "minän" ja "persoonan". Scheler tarkoittaa "minällä" empiirispsykkistä, yksilöllistä elämysminää, joka voi olla empiirisen psykologian tutkimuskohde. Persoonaa sen sijaan ei voi tutkia empiirisen tieteen menetelmillä. Scheler kritisoi psykologismia, joka tulkitsee ihmisen käyttäytymistä pelkästään "minän" tasolla ja unohtaa kokonaan henkisen persoonan todellisuuden. (*Sympathie* 237 ss.; Sander 1996, 243 ss.) Esimerkiksi lapsen häiriökäyttäytymistä tulkittaessa saatetaan unohtaa lapsen henkisen persoonan kokema elämän tarkoituksettomuuden tunne, joka saattaa olla heijastusta esimerkiksi kulttuurisesta arvotyhjiöstä. (Solasaari 2000, 24–25).

Tarkastelen ensin Schelerin käsitystä ihmisen "minän" eli empiirispsykkisen rakenteen eri tasoista, joista alempi sisältyy aina ylempään (*Stel.d.M.* 13 ss.).

- (1) Perustavin taso on halu, joka on ulospäin suuntautunut kasvamisen ja lisääntymisen vietti.
- (2) Toisen sielullisen olemustason muodostavat vaistot. Vaistonmukainen käyttäytyminen on luonteeltaan "jäykkää". Sellaiset eläimet, jotka ovat kokonaan vaistojen ohjaamia, kuulevat ja näkevät vain sen, mikä on merkityksellistä vaistotoimintojen kannalta.
- (3) Kolmatta tasoa Scheler nimittää "assosiatiiviseksi muistiksi" Siihen kuuluvat asioiden yhdistä-

minen toisiinsa (assosiaatio), muistiaineksen uudelleen tuottaminen (reproduktio) ja ehdollinen refleksi. Sen avulla on mahdollista jonkin verran vapautua vaistotoimintojen jäykkyydestä. "Mielihyväperiaate" vaikuttaa vasta tällä tasolla.

- (4) Neljännen tason muodostaa sellainen älykkyys, joka on "orgaanisesti sidottu". Siihen sisältyy kyky tehdä valintoja, eli kyky tehdä uudessa tilanteessa älykkäitä ratkaisuja ilman jatkuvaa yrittysten ja erehdysten kautta tapahtuvaa kokeilua. "Orgaanisesti sidottu" tarkoittaa sitä, että älykkyys rajoittuu palvelemaan viettejä ja tarpeita. Tällainen älykkyys ei Schelerin mukaan ole se ominaisuus, joka erottaa ihmisen muista elollisista, vaan älykkyys kuuluu myös korkeammalle kehittyneille eläimille. Älykkyys tässä mielessä palvelee "viettitoimintakausaliteettia"

Eläimen jokainen reaktio ja toiminta lähtee sen hermojärjestelmän fysiologisesta tilasta, joka on psyykkiseltä puoleltaan järjestynyt vaistoiksi, vietti-impulsseiksi ja aistihavainnoiksi. Maailma avautuu eläimen havainnolle sen vaistojen ja viettien näkökulmasta. Sen huomio kiinnittyy siihen, mikä muodostaa esteen sen halujen toteutumiseksi. Eläin on aina sidottu fyysis-psykkiseen tilanteeseensa ja sen toiminta ympäristön muuttamiseksi tapahtuu aina sen viettirakenteen suuntaamana. Onnistuneen toiminnan seurauksena on muuttunut fysiologis-psykkinen tila. Tällä tavoin eläimen maailma on suljettu sen viettien ja ympäristön rakenteen rajoihin. Eläin ei pysty ottamaan etäisyyttä ympäristöönsä. (*Stel.d.M.* 31 ss.)

Schelerin mukaan ihmisen erityisasema luonnossa ei perustu älykkyteen tai kykyyn tehdä valintoja. Se ei perustu siihen, että nämä kyvyt olisivat ihmisellä pitemmälle kehittyneitä kuin eläimillä. Ihmisen olemus löytyy paljon älykkyuden tason yläpuolelta. Se mikä tekee ihmisestä ihmisen ei ole pelkästään uusi psyykinen taso, joka vaikuttaa vietin, vaiston, assosiativisen muistin, älykkyuden ja valintakyvyn lisäksi. Ihmisen minuuden olemusta ei voi tavoittaa biologian tai psykologian käsitteillä. Sitä ei voi johtaa luonnollisen elämän evoluutiosta, vaan sen perustana on ikuinen persoonallinen Henki, joka on olemassaolon alkuperä. (Emt.)

Kreikkalaiset nimittivät tätä ihmisyyttä määrittelevää periaatetta järjeksi. Scheler haluaa ymmärtää sen laajemmin. Se sisältää järjen, mutta siihen sisältyy myös tietynlainen havainto sekä sellaiset tahdon ja tunteen aktit kuten hyvyys, rakkaus, uskollisuus, kunnioitus, henkinen ihmetely, autuus ja epäily sekä vapaa ratkaisu. Tämän kaiken Scheler kokoaa yhteen käsitteeseen "henki". Sitä toimintakeskusta, jossa henki ilmenee äärellisen olemisen sisällä, hän nimittää persoonaksi. (Emt.)

Schelerin ajattelussa persoonan käsite merkitsee "kaikkien intentionaalisesti suuntautuneiden aktien kokonaisuutta". (Frings 1973, 12). Persoonana on kokonaan akteja, aktiivisia henkisiä toimintoja ja prosesseja. Se on "aktikeskus" jota ei voi ulkoapäin tavoittaa kohteena. Persoonana olemisen merkitsee kykyä tehdä itsensä omaksi kohteekseen. Ihminen tulee persoonaksi kohotessaan oman biologisen kokonaisorganisminsa ja ympäristön suljetun suhteen yläpuolelle. Hänestä tulee tällöin "avoin järjestelmä". Hän tiedostaa ympäristönsä ajattelunsa ja tietonsa kohteena. Tätä kautta ihminen voi saavuttaa myös olemusten tiedostamisen eli oppii hahmottamaan maailman rakenteet sellaisina kuin ne ovat. Scheler laajentaa perinteistä älyllistä persoonan käsitystä siten, että persoonana on ensisijaisesti rakkautta, "sydäntä", erilaisia tunteen kautta välittyviä arvomuotoja. (*Formalismus* 382 ss.)

Henkiselle persoonalle on tunnusomaista eksistentiaalinen sitoutumattomuus orgaaniseen, vapaus orgaanisen elämän ja kaiken siihen kuuluvan vallasta ja paineesta. Henkinen persoonana ei ole sidottu vietteihinsä, vaan se on vapaa omasta viettiperäisestä älykkyyydestään. Se ei ole myöskään

tiukasti sidottu ympäristöönsä vaan elää avoimien mahdollisuuksien maailmassa. (*Stel.d.M.* 31 ss.) Henkiset teot eivät ole reaktiota ympäristön ärsykkeisiin omien halujen ja tarpeiden pohjalta. Henkiset teot perustuvat pyrkimykseen nähdä asiat sellaisina kuin ne ovat ja koota kaikki havainnot refleksiivisesti korkeammalle tasolle, jossa ne yhdistyvät persoonan itsetietoisuudeksi. Tämä pyrkimys itsensä kokoamiseen, itsetietoisuuteen, on vain ihmiselle ominainen. (Emt.)

Se, että ihminen on henkinen persoona, ei kuitenkaan välttämättä merkitse sitä, että hän aina toimii henkisen olemuksensa mukaisesti. Vapaa toiminta edellyttää henkistä aktivoitumista. Ilman henkistä aktivoitumista ihminen voi toiminnassaan laskeutua eläimen tasolle ja toimia täysin omien luonnollisten halujensa ja tarpeidensa ohjaamana. Henkisen persoonan vapaus johtuu siitä, että hän pystyy ottamaan maailman aktiivisen ajattelunsa kohteeksi. "Henki on siten asiallisuutta (*Sachlichkeit*) ja määritettävyyttä itse asioiden olemuksen (*Sosein*) kautta." (*Stel.d.M.* 32.)

Henkisen persoonan käyttäytyminen on vastakkaista eläinten vastoihin ja vietteihin sidotulle toimintatavalle, koska hän elää "avoimessa maailmassa". Hän pystyy suhtautumaan ympäristöönsä "asiallisesti". Hänellä on kyky nähdä asiat sellaisina kuin ne ovat antamatta omien viettiensä ja vaistojensa hallita omia havaintojaan. Hän pystyy suhtautumaan asioihin puolueettomasti niin, että hänen suhtautumisensa ja käsityksensä eivät ole riippuvaisia hänen omista tarpeistaan ja haluisaan. Kun hän toimintansa kautta tuottaa ympäristössä muutoksia, hän pystyy arvioimaan näitä muutoksia niiden itseisarvon pohjalta. Tällainen käyttäytyminen on "luonteeltaan rajattoman laajentumiskykyistä" todellisuuden tarjoamien mahdollisuuksien mukaisesti. Laajentuminen perustuu siihen, että ihminen voi ottaa etäisyyttä ympäristöönsä, tehdä siitä ajattelunsa kohteen ja ilmaista sen ajattelun käyttämien symbolien avulla. Tällä tavalla ympäristöstä tulee maailma". (Emt.)

Maailma on aina olemassa suhteessa henkiseen persoonaan. Jokaisen ihmisen maailma on erilainen, koska maailma ilmenee hänen henkisen persoonansa läpi, joka käyttää vapauttaan suhteessa maailman mahdollisuuksiin. Tämä ei merkitse sitä, että maailman olemassaolo olisi riippuvainen yksilöistä tai että tieto olisi suhteellista. Maailman olemassaolo tai sen ominaisuudet eivät riipu ihmisen mielivaltaisesta päätöksestä, koska maailma on perimmältään suhteessa Jumalaan, äärettömään persoonalliseen Henkeen. Schelerin mukaan Henki on ikuinen ja kaiken alkuperä niin että myös ihmisen olemus määräytyy hänen kauttaan. Yhden ja saman maailman olettamus on mielekäs ainoastaan, jos edellytetään Jumalan olemassaolo. (*Formalismus* 392–396.)

Hyveet ovat esimerkkejä arvoista, jotka liittyvät olennaisesti persoonaan. Mutta hyveiden arvon lisäksi on vielä olemassa persoonan arvo sinänsä, sellaisena, joka olennaisesti omistaa nämä hyveet. Vaikka jokin tietty persoona ei omistaisikaan hyveitä, moraalisen rakkauden olemukseen kuuluu nähdä tämäkin persoona olennaisesti sellaisena, jolle nuo hyveet kuuluvat ja joka voisi omistaa ne. Vaikka rakkaus ei sulje silmiä heikkouksilta ja rakastaa kohdettaan sellaisena kuin tämä todellisuudessa ilmenee, se suuntautuu koko ajan kohti korkeampia arvoja. Tällainen moraalinen rakkaus on myös kasvatuksen perusta. Moraalista arvoa rakkaudella on vasta silloin, kun se ei rakasta ihmistä siksi, että hänellä on tietyt ominaisuudet, toiminnat, kyvyt tai hyveet. Aito rakkaus sisällyttää nämä ominaisuudet, toimintatavat, kyvyt ja hyveet yksilöpersoonalle kuuluviksi. Ainoastaan tällainen rakkaus on ehdotonta, koska siihen ei vaikuta se mahdollisuus, että nämä ominaisuudet ja toiminnat voivat muuttua. Kasvatuksellisesti hyväksyttävä rakkaus ei pyri muuttamaan lasta, vaikka se sisältääkin kehotuksen: "Tule siksi mikä olet." Halu muuttaa lapsi

paremmaksi "rakkauden" nimissä ilmentää vääränlaista "pedagogista" asennetta, joka karkottaa rakkauden välittömästi. Oikea pedagoginen rakkaus ei vaadi muutosta vaan rakastaa lasta ilman ehtoja, mikä juuri luo perustan kaikelle myönteiselle kehitykselle. (*Sympathie* 153 ss., 167 ss.; Solasaari 2000, 14–15.) Tällaisen pyyteettömän rakkauden kanssa on yhteensopivaa se, että lapsen *käyttäytymiselle* asetetaan rajoja ja siinä mielessä hänelle esitetään vaatimuksia. Pedagogisesti oikeutetut vaatimukset kohdistuvat ulkonaiseen käyttäytymiseen. Rakkaus ei kuitenkaan pyri muuttamaan lapsen persoonaa vaan rakastaa ilman ehtoja. Rakkaus tarjoaa lapselle koko ajan oikeuden ja vapauden olla se kuka hän on.

Aina kohdatessamme ihmisen kohtaamme perimmäisen todellisuuden, jota ei voi millään tavalla tuottaa sen piirteistä, ominaisuuksista tai toiminnoista käsin. Yksilöpersoonan voimme oppia tuntemaan ainoastaan rakkauden kautta, sillä persoonan arvo avautuu rakkauden kautta. (Emt.)

Yleissivistys

Yhteenvedon yllä esitetystä voidaan todeta, että vaikka ihminen on syvimmiltään henkinen persoona, ihmisen henkisyys voi jäädä kehittymättömäksi ja passiiviseksi. Persoonan käsitteeseen sisältyy ajatus kypsyydestä, kehittyneestä arvostelukyvystä ja kyvystä tehdä valintoja. Henkisyys on asiallisuutta tai objektiivisuutta, kyky olla asioiden objektiivisen olemuksen määräämä. Vaikka ihmisen henkisyys ei välttämättä aina pääsekään oikeuksiinsa, persoonaksi tuleminen on ihmiselle annettu mahdollisuus. Kasvatuksen ensisijainen tehtävä on luoda edellytyksiä tämän mahdollisuuden toteutumiseksi. (*Form.d.W.* 96.)

Schelerin kasvatuserittelyn keskuksessa on yleissivistyksen (*Allgemeinbildung*) idea. Yksi tapa ilmaista yleissivistävä kasvatustavoite on käyttää mikrokosmoksen käsitettä. Ihminen laajentuu ja avautuu pienoismaailmaksi siten, että hän yksilöllisellä tavalla ottaa omakseen maailman moninaisuuden, sen eri ulottuvuudet ja ilmaisee ne persoonassaan. Kasvatuksen tarkoituksena on kehittää ihmisestä monipuolinen olento, joka toteuttaa kehitysmahdollisuutensa monipuolisesti sen sijaan, että hän pelkästään erikoistuisi jonkin yhden taidon tai tiedon erityistaitajaksi. (Emt. 114.)

Yleissivistys edellyttää Schelerin mukaan sitä, että ihminen kehittyy henkiseksi persoonaksi, jota luonnehtii kolme keskeistä piirrettä: (1) Hän pystyy määrääntymään sen mukaan, millainen todellisuus on, sen sijaan että hän määräytyisi kokonaan tarpeidensa, viettiensä tai ruumiillisten tilojensa mukaan. (2) Hän pystyy rakastamaan maailmaa pyyteettömästi sen sijaan, että hänen suhdettaan maailmaan ohjaisivat hänen viettinsä. Toisin sanoen, hän on kiinnostunut ymmärtämään maailmaa sen oman olemuksen mukaisesti sen sijaan, että hän antaisi omien tarpeidensa värittää kaikkea näkemäänsä. (3) Hän pystyy muodostamaan sellaisen käsityksen todellisuudesta, joka tavoittaa todellisuuden olemuksen, sen sijaan että jäisi ohimenevien vaikutelmien varaan. (*Form.d.Wis.* 100.)

Henkisesti kasvaneen ihmisen maailma on laajentunut ja laadullisesti syventynyt. Henkinen kasvu ei tarkoita pelkästään parempaa sopeutumista ympäristöön tai pelkästään määrällistä tiedon kasautumista. Kyseessä on laadullinen muutos. Sivistynyt ihminen on tietoinen elämän tarjoamista arvomahdollisuuksista, toteuttaa näitä mahdollisuuksia monipuolisesti ja pystyy auttamaan myös

muuta laajentamaan maailmaansa. Sivistynyt ihminen on vapautunut elämään sen pohjalta, mikä on kaikkein arvokkainta. (*Vorbilder* 306; Windheuser 1990, 82–83.)

Sivistyksen idean kanssa on yhteensopimatonta painottaa irrallisten tosiasioiden "oppimista" ilman että niistä muodostuu kokonaisnäkemys, kokonaisvaltainen maailmankatsomus. Kasvatuksen tarkoituksena ei ole antaa ihmiselle irrallisia tiedon palasia eri tieteenaloilta vaan yhtenäistää hänen näkemyksensä maailmasta ja hänen persoonansa. Irrallisten tietojen opettelu johtaa siihen, että ihminen ei opi mitään kunnolla. Se voi korkeintaan luoda valmiuksia tietyn ammatin tai tehtävän suorittamiseen. Ammatillinen pätevyys on kuitenkin eri asia kuin yleissivistys. Koska ammatillinen pätevytyminen vaatii erikoistumista, pelkkä ammatillisesti suuntautunut koulutus johtaa henkisen näkökentän kaventumiseen ja yksipuolistumiseen. (*Form.d.Wis.* 118; Windheuser 1990, 44.)

Sivistys ei koostu pelkästään tietojen omaksumisesta, vaan se edellyttää niiden muodostamista yhtenäiseksi kokonaisnäkemykseksi ja henkisen persoonan yhtenäistämistä. (*Form.d.W.* 110; Windheuser 1990, 45, 81—82.) Henkisten tekojen pääajit liittyvät älyyn, tunteeseen ja tahtoon. Älylliset teot suhteutuvat todellisuuden olemuksen ja rakenteen ymmärtämiseen. Henkisen kasvun seurauksena ihminen tulee tietoiseksi asioiden olemuksesta ja niiden välisistä yhteyksistä.

Kasvatuksessa on Schelerin mukaan olennaista paitsi tiedollisen näkemyksen syntyminen, myös tämän näkemyksen syventyminen sisäiseksi ymmärrykseksi, jonka pohjalta ihminen osaa soveltaa tietoa käytäntöön. Kun todellisuuden rakennetta koskevaa tietoa sovelletaan käytäntöön, ei toteudu ainoastaan tiedon sovellusalueen laajentuminen, vaan näkemyksen syventyminen. Tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että ihmisestä tulee laadullisesti erilainen henkisen kasvun kautta. Henkinen kasvu koostuu yksilön omaan aktiivisuuteen perustuvasta tekojen, toimintojen ja valmiuksien kehityksestä. (*Religion*, 203; Windheuser 80.)

Henkinen kasvu ulottuu myös tahtotekoihin. Henkisesti kehittynyt ihminen ei takerru tavoittelemaan pelkästään hyötyä ja mielihyvää, vaan hän pyrkii toteuttamaan myös vitaalisia, henkisiä ja hengellisiä arvoja. (*Form.d.Wis.* 110.)

Tunteiden alue on Schelerillä paljon laajempi kuin tavallisessa kielenkäytössämme. Tärkeimpiin tunnetekoihin kuuluvat tunteminen, asioiden asettaminen tärkeysjärjestykseen, rakastaminen ja vihaaminen (*Formalismus* 84). Tunteiden kautta ihminen tulee tietoiseksi arvoista. Arvotietoisuus avautuu arvotunteiden kehittyessä ja ihmisen oppiessa asettamaan arvot oikeaan tärkeysjärjestykseen. Tätä kautta hänen kokemansa arvoalue laajenee ja sen mukana laajenevat myös hänen persoonalleen avoimet arvomahdollisuudet (*Formalismus* 107; *Sympathie* 157). Uskonnollisen kokemuksen kautta ihminen tulee tietoiseksi Jumalan todellisuudesta ja pyhyydestä.

Sivistyksen päämääränä oleva yksilön henkinen kehitys ei rajoitu pelkästään älyyn, vaan se ulottuu myös tunteisiin ja tahtoon sekä moraaliseen, esteettiseen ja uskonnolliseen tietoisuuteen, joka muodostuu pohjaksi syvenevälle itsetietoisuudelle. Pelkkä tieteellisen tiedon opiskelu ilman arvotietoisuuden, tunne-elämän ja luonteen kehitystä on liian kapea-alaista. Perimmiltään sivistys on "sydämen sivistystä". (*Form.d.Wis.* 109–110.)

Sivistystä ei voi samaistaa sen enempää pelkkään yksilöllisten kykyjen kehittämiseen kuin pelkkään sosialisatioonkaan. Schelerin mukaan persoona eriytyy yksilöpersoonaksi ja yhteisöpersoonaksi (*Gesamtperson*). Persoonan henkinen olemus ja toiminta perustuvat sekä yksilölliseen todellisuuteen (yksilöpersoonaan) että yhteisön jäsenyyteen. Siksi jokaisella rajallisella

persoonalla on sekä yksilöllinen että yhteisöllinen persoona. Yhteisöpersoona kehittyy erilaisten yhteisöllisten kokemusten pohjalta. (*Formalismus* 509 ss.; Bochenski 1972, 476.)

Schelerin mukaan yhteisön merkitys on erityisen korostunut lapsen kehityksen varhaisvaiheissa. Vastasyntynyt ei tunnista eroa itseä koskevan kokemuksen ja muita koskevan kokemuksen välillä. Lapsi tuntee alussa niiden ihmisten tunteita ja ajattelee niiden ihmisten ajatuksia, jotka muodostavat hänen sosiaalisen ympäristönsä. Hän on täysin sulautunut yhteen laajaan elämisen virtaan. Menee kauan ennen kuin tässä virrassa muodostuu pyöriteitä, joista muodostuvat ne mitkä myöhemmin tunnistetaan "minuksi" ja "muiksi". Silloinkin kun lapsen minuus vähitellen yhtenäistyy ja hän alkaa tuntea itsensä muista erilliseksi, hän näkee edelleen itsensä yhteisen tietoisuuden taustaa vasten, joka sisältää sekä muiden että omat kokemukset. Vain vähitellen tämä yhteinen tietoisuus väistyy taka-alalle ja tietoisuus omasta minästä selkenee. (*Sympathie* 69 ss; Stark 1979, xxxix–xl.)

Lapsen kehityksessä tulee seuraavaksi vaihe, jolloin lapsi pyrkii vahvistamaan asemansa riippumattomana olentona ja yksilöllisyys saa etusijan. Hän oppii käsittelemään ulkopuolisina kohteina sellaisia kokemuksia, jotka eivät ole hänen omiaan, ja ottamaan niihin etäisyyttä. Tätä vaihetta Scheler luonnehtii minäkeskeiseksi. Kun lapsi on aluksi elänyt muissa enemmän kuin itsessään, hän siirtyy nyt toiseen äärimmäisyyteen. Hän kehittää taipumuksen itsekeskeiseen toimintaan. Tällainen itsekeskeisyys saattaa mennä niin pitkälle, että se sisältää samalla myös arvojen sekaannuksen. Lapsi kokee itsensä maailman keskukseksi, johon kaikki muu on suhteessa. (Emt.)

Miten lapsi sitten vapautuu tällaisesta kapeasta ja vääristyneestä näkemyksestä? Schelerin mukaan tämän suuren muutoksen saavat aikaan myötätunto ja rakkaus. Rakkaus murtaa itsekeskeisen maailman rajat. Rakkaus on sisäinen liikevoima, joka johtaa ihmisen ulos itsestään ja antaa hänelle kosketuksen muiden persoonien elämään. Valmius rakkauteen edellyttää lapsen ja nuoren kehityksessä sitä edeltäviä valmiuksia ottaa huomioon toisen ihmisen etu, kokea myötätuntoa, kokea asioita toisen ihmisen kannalta ja kykyä samaistumiseen. Perustavampi valmius muodostaa aina edellytyksen seuraavan valmiuden kehittymiselle. Kyky samaistumiseen on perusta kyvyille kokea asioita toisen ihmisen kannalta, joka puolestaan on perusta kyvyille kokea myötätuntoa. Moraalinen pyrkimys toisen edun huomioon ottamiseen edellyttää myötätuntoa, ja rakkaus edellyttää puolestaan tällaista moraalista pyrkimystä. Jos edeltävä valmius ei kehity normaalisti, myös sen varaan rakentuvien valmiuksien kehitys häiriytyy. (Emt.)

Yhteisöllisyys on siis yksilöllisyyden perusta ihmisen kehityksessä. Schelerin mukaan kasvatuksen tavoitteena on ihminen, joka kokee muut ihmiset tärkeiksi ja joka osallistuu rakentavasti yhteisön elämään.

Yleissivistyksen painottaminen ja siihen liittyvä pyrkimys luoda edellytyksiä yksilön monipuoliselle henkiselle kehitykselle merkitsee myös sitä, että yksilöä ei kasvateta ensisijaisesti työntekijäksi vaan ihmiseksi. Koulutusta ei ensisijaisesti suunnata täyttämään yhteiskunnan taloudelliset-tuotannollisia tarpeita, vaan luomaan edellytyksiä ihmiseksi kasvamiselle. Kasvatuksen tarkoituksena ei ole pelkästään kehittää yhteiskunnan tarvitsemia kykyjä, vaan sen on tarkoitus saada aikaan kehitysprosessi, jossa syntyy jotain kokonaan uutta, henkinen persoona. Kasvatuksen ensisijainen tehtävä ei ole sosiaalistaminen, yksilön sopeuttaminen yhteisöön, vaan yksilön henkinen kehittyminen, ihmiseksi kasvaminen, johon sisältyy samalla myös rakentava yhteisöllisyys. (*Form.d.Wis.* 103.)

Tieto ja sivistys

Schelerin käsitys yleissivistyksestä perustuu hänen teoriaansa tiedon eri tasoista. Schelerin mukaan on olemassa kolmenlaista tietoa, jotka ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa (*Form.d.W.* 114 ss.; Bochenski 1972, 473):

- (1) Tiedon perustavin taso on todellisuuden hallintaan suuntautunut konkreettisia syy-seuraussuhteita koskeva tieto, joka saadaan erityisesti luonnontieteellisesti suuntautuneen tutkimuksen kautta. Tätä tietoa käytetään asioiden hallitsemiseen ja käyttöön erilaisten yhteiskunnallisten tarkoituksien palveluksessa. Sen eräs tärkeä laji on teknologinen tieto.
- (2) Toinen tiedon laji kohdistuu todellisuuden olennaisiin rakenteisiin, totuuteen, kauneuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Tällainen tieto on ikuista, koska sen kohteena olevat arvot ja rakenteet ovat pysyviä. Tätä tiedon lajia Scheler kutsuu sivistystiedoksi. Tämän tiedon edellytyksenä on se, että pystytään panemaan syrjään vaistomaiset asenteet ja ennako-olettamukset. Se on tietoa, joka ei ole sidoksissa yksilön ennakkoluuloihin tai tiettyihin historiallisiin tai yhteiskunnallisiin olosuhteisiin.
- (3) Kolmas tiedon laji on lunastustieto eli tieto siitä, miten ihminen voi saavuttaa pelastuksen. Sen lähtökohtana ovat kysymykset, jotka ovat tieteen raja-alueilla (esimerkiksi: Mitä on elämä?). Näistä kysymyksistä se etenee pohtimaan olemassaolon alkuperää ja absoluuttista perustaa. Tällaiset pohdinnat puolestaan joutuvat lähtemään liikkeelle filosofisen antropologian perustavasta kysymyksestä: Mitä on ihminen? Ihmisen olemuksen pohdinta edellyttää tietoa ihmisen alkuperästä ja koko olemassaolon absoluuttisesta perustasta. Ihmisen omat tiedolliset mahdollisuudet eivät kuitenkaan riitä tällaisen tiedon saavuttamiseen, vaan siihen ihminen tarvitsee Jumalan ilmoitusta. Lunastustieto ei ole siksi ensisijaisesti ihmisen omaan tiedonhankintaan ja päättelyyn perustuva tiedon muoto, vaan se perustuu Jumalan itseilmoitukseen. Tuotantonsa päävaiheessa Scheler oletti Jumalan itseilmoituksen kiteytyneen Kristuksen lunastustyössä. Kristus ei ole kuitenkaan ensisijaisesti lunastavan tiedon välittäjä vaan lunastustyön suorittaja, itsensä uhraava Lunastaja. (*Lieb.u.E.* 80, 88–89.)

Näiden tiedon lajien välinen objektiivinen hierarkia vastaa arvojen objektiivista hierarkiaa. Tiedon hierarkian korkeampi taso sisältää alemman tason ja rakentuu sen varaan. Tiedon alempi taso on riippuvainen korkeammasta. Scheler kuvaa tiedon lajeja ja niiden kehitysprosessia seuraavalla tavalla:

Asioiden hallitsemista koskeva tieto auttaa käytännössä muuttamaan maailmaa ja edistää sen muuttamiseen tähtäviä saavutuksia. Tämä tieto johtaa toiseksi korkeimpaan pyrkimykseen, "sivistystietoon". Tämä tieto auttaa meitä laajentamaan ja avaamaan henkisen persoonamme olemusta ja olosuhteita mikrokosmokseksi, kun pyrimme ainutlaatuiselle yksilöllisyydelle ominaisella tavalla osalliseksi maailman kokonaisuudesta tai ainakin sen olennaisista rakenteellisista periaatteista. "Sivistystiedosta" tiemme johtaa "lunastustietoon". Tämä on tietoa, jonka kautta persoonamme ydin pyrkii osalliseksi perimmäisestä olemisesta ja asioiden alkuperästä... (*Form.d.Wis.* 114.)

Scheler vastustaa siten August Comten (1798–1856) teoriaa, jonka mukaan ihmisen älyllinen kehitys on edennyt kolmen kehitysvaiheen kautta, jotka ovat teologinen, metafyyssinen ja positivistis-tieteellinen. Comten mielestä matematiikka, fysiikka ja biologia olivat jo saavuttaneet positivistis-tieteellisen vaiheen, mutta ihmistieteet ovat vielä sidoksissa teologiseen ja metafyyssiseen spekulatioon. Näillä alueilla on Comten mukaan kehitystä vietävä eteenpäin ja ajattelu puhdistettava

teologiasta ja metafysiikasta, niin että siitä tulee puhtaan tieteellistä. Schelerin mukaan tämä Comten näkemys ei tee oikeutta tieteellisen tiedon rakenteelle. Tiede perustuu aina metafyyssiseen ja uskonnolliseen tietoon olemassaolon alkuperästä ja absoluuttisesta perustasta eikä koskaan voi irtautua tästä lähtökohdastaan. (Stickers 1980, 27.) Yritys erottaa tieteellinen tieto uskonnollisesta perustastaan on epäkriittinen, koska silloin pyritään peittämään ajattelun perimmäinen rakenne.

Lunastustieto ja sivistys

Lunastustieto on kaiken kasvatuksen huipentuma, kaiken sivistyksen merkitys ja päämäärä. Lunastustiedon kautta ihminen toteuttaa kaikkein korkeimpia arvoja, pyhyysarvoja, ja näin tehdesään hän samalla kasvaa itse kohti kypsempää ihmisyyttä. Tässä ei ole kyse pelkästään teoreettisesta tiedosta, vaan Jumalan olemukseen liittyvien korkeimpien arvojen aktiivisesta yksilöllisestä ilmaisusta. (*Form. d. Wis.* 119.) Henkinen yleissivistys suuntautuu siihen, mikä on olemassaolon ehdoton perusta (*Erk.u.Arb.* 205).

Ihminen tarvitsee lunastustietoa, koska hän tarvitsee pelastusta pahan vallasta. Hyvä ja paha kietoutuvat maailmassa toisiinsa tavalla, joka on itsessään suurin paha. (*Religion* 229.) Koska ihminen on itse sidoksissa pahaan, hän ei voi pelastua muuta kuin Jumalan aktiivisen asioihin puuttumisen, lunastuksen kautta. Schelerin mukaan on mahdotonta ajatella, että ihminen voisi pelastaa itsensä (*Religion* 230). Tässä hänen käsityksensä eroaa olennaisesti normatiivisesta kreikkalaisesta perinteestä, joka oletti, että ihminen voi tulla onnelliseksi pyrkimällä kohti hyvyyttä ja tekemällä hyviä tekoja. Scheler on yhtä mieltä Lutherin kanssa siitä, että ihminen voi tehdä hyviä tekoja ainoastaan, kun hän on syvimmiltään onnellinen. Jos siis ihmisen on oltava syvimmiltään onnellinen voidakseen tehdä hyviä tekoja, niin hän ei voi tulla onnelliseksi tekemällä hyviä tekoja. Hän voi tehdä hyviä tekoja vain ilmauksena sisäisestä onnellisuudestaan. Ollessaan sidoksissa pahaan hän on syvimmiltään epätoivon vallassa. Siksi ihmisen ainoaksi mahdollisuudeksi jää Jumalan armo. Lunastuksen lähtökohtana on Jumalan agape-rakkaus, joka rakastaa kohdettaan riippumatta kohteen ominaisuuksista. Päästessään osalliseksi Jumalan armosta ihminen löytää sisäisen autuuden, joka avaa hänelle oikean näkemyksen siitä, mikä on arvokasta. Muuten häntä hallitsisi arvojen kieltämisen aiheuttava katkeruus (*ressentiment*). Sisäisen autuuden voimasta ihminen pystyy haluamaan sitä, mikä on hyvää ja kestävänsä pahuuden seurauksena tulevan kärsimyksen.

Scheler hylkää kaikki naturalistiset tulkinnat uskonnollisesta kokemuksesta, sekä Sigmund Freudin psykologisen tulkinnan että Nietzschen vitalistisen tulkinnan (*Stel.d.M.* 63 ss.). Hän ei hyväksy sitä, että kokemus Jumalasta olisi vain psykologista projektiota, ihmisen mielen mekaniismi, jonka kautta ihminen voi säilyttää onnellisuutensa uhkaavan maailman keskellä. Schelerin mukaan Jumala on todella olemassa oleva persoona, josta ihminen voi saada luotettavaa tietoa. Jumalaa koskeva tieto on samalla tietoa ihmisen ja koko maailmankaikkeuden alkuperästä. Siksi sillä on ratkaiseva merkitys yhtenäisen tiedollisen näkemyksen saavuttamisessa. Ilman tällaista yhtenäistä näkökulmaa todellinen sivistys ei ole mahdollista vaan opetuksesta tulee irrallisten tiedon palasten opiskelua ilman, että koko tiedon kenttä yhtenäistetään suhteessa olemassaolon alkuperään ja perimmäiseen yhteyteen. Ilman tällaista näkemystä ihmisen alkuperästä myös ihmisen itsetiedostus jää olennaisesti vajaaksi. Niinpä tieto Jumalasta luo perustan syvenevälle ihmisyyden tiedostamiselle.

Scheler olettaa, että ihminen saavuttaa tietoa Jumalasta "uskonnollisten aktien" kautta. Sana "akti" tarkoittaa tässä yhteydessä tietoisuuden aktiivista toimintaa vastakohtana ilman aktiivista pyrkimystä tapahtuvalle passiiviselle vastaanottamiselle. Uskonnollisiin akteihin kuuluvat ensinnäkin uskonnolliselle tiedolle ja uskonnolliselle kokemukselle suuntautuneet tiedostamisen muodot kuten ajattelu ja uskonnollinen (arvo)tunne. Lisäksi uskonnollisiin akteihin kuuluu uskonnollinen ilmaisu puheessa, rukouksessa ja liturgiassa sekä toiminta Jumalan ja lähimmäisen palvelemissa. Refleksiivisiin uskonnollisiin akteihin kuuluvat oman pelastuksen pohtiminen ja katumus. Sosiaalisiiin uskonnollisiin akteihin kuuluvat kiitos, ylistys, ihmetys, kunnioitus ja kuuliaisuus. (*Religion* 245–249.)

Uskonnollinen akti tulee ymmärrettäväksi vain sen intentionaalisen kohteen kautta. Rukousta ei voi esimerkiksi ymmärtää ilman Jumalaa, jolle rukous on kohdistettu. Uskonnollinen tietoisuus on ominaista rajalliselle olenolle, jolla ei ole käytettävissään kaikkea tietoa ja joka on riippuvainen olento. Uskonnollinen tietoisuus ei koostu toiveajattelusta, tarpeista tai haluista. Sen kautta ihminen tiedostaa, että inhimillinen todellisuus on alistettu Jumalalle ja ohjautuu hänen vaikutuksesta. (Emt.)

Uskonnolliset aktit toteutuvat täysipainoisesti ainoastaan, jos syntyy aito vuorovaikutussuhde ihmisen ja hänen olemassaolonsa alkuperän välille. Tällaisen täyttymyksen uskonnolliset aktit voivat löytää vain sellaisen kohteen kautta, jolla on absoluuttinen olemassaolo, ei koskaan aineelliseen maailmaan kuuluvan rajallisen kohteen kautta. Tässä mielessä Scheler tulkitsee Augustinuksen lauseen "sydämemme on rauhaton, kunnes se löytää rauhan Sinussa", jossa on ilmaistu uskonnollisten aktien peruseräite. Koska vain Jumala voi tehdä uskonnollisista akteista täysipainoisia, voi ihminen saada tietoa Jumalasta vain sikäli kuin Jumala ilmoittaa itsensä. Tällainen uskonnollisten tietoisuuden aktien kautta tapahtuva kohtaaminen Jumalan kanssa perustuu uskon aktin vapauteen, joka tekee Schelerin mukaan mahdolliseksi uskon varmuuden. Koska persoonallisuus uskon aktissa voi vapaasti määrittää uskon sisällön kohtaamansa todellisuuden pohjalta, on mahdollista saavuttaa luja luottamus näin saavutettuun tietoon. (Emt.)

Kasvatus ja tieto arvoista

Schelerin kasvatusfilosofisen ajattelun perustana on arvofilosofinen näkemys, jonka mukaan on olemassa ihmisen kokemuksista, mieltymyksistä tai käsityksistä riippumattomia arvo-olemuksia. Vaikka arvot ovat kokemuksesta riippumattomia olemuksia, arvojen olemus on annettu ihmisen kokemuksessa: ihminen on niistä intuitiivisesti tietoinen välittömän kokemuksen ja tunteen kautta. Ihminen ei kuitenkaan välttämättä osaa nähdä, suhteuttaa ja tulkita oikein tätä kokemuksessa välittyvää arvotietoa, jos hänen kiinnostuksensa on väärin suuntautunut. Siksi valmiuksien kehittäminen arvotiedon omaksumiseen on tärkeä osa sivistystä. (*Ordo* 347 ss.)

Oikea arvotieto ei riipu pelkästään siitä, että osaa päätellä oikein. Tärkeintä on se, että osaa rakastaa oikeita asioita, koska arvot avautuvat vain oikein suuntautuneen kiinnostuksen näkökulmasta. Arvot tunnistetaan tunteen kautta, mutta vain sellaisen tunteen, jota innoittaa oikein suuntautunut rakkaus. (Emt.)

Vaikka ihmisten arvokäsitykset vaihtelevatkin yksilöstä ja kulttuurista toiseen, tämä ei merkitse sitä, etteikö arvototuutta olisi olemassa. Käsitserot johtuvat ennemminkin siitä, että ihmisillä on henkilökohtaisia motiiveja olla näkemättä ja tunnustamatta arvototuutta.

Arvot ovat osa todellisuutta ja ne ovat riippumattomia historiallisesta kehityksestä, vaikkakin arvoja koskevat käsitykset vaihtelevat aikakaudesta, kulttuurista ja yksilöstä toiseen.

Sivistynyt ihminen pystyy erottamaan tärkeät ja olennaiset arvot vähemmän tärkeistä ja olenmaisista. Moraali perustuu arvojen asettamiseen oikeaan tärkeysjärjestykseen teoissa ja toiminnassa. Schelerin mukaan on olemassa viisi eri arvojen aluetta, jotka muodostavat objektiivisen hierarkian (*Formalismus* 122–127).

- (1) Perustavana tasona ovat aistikokemuksiin liittyvät arvot kuten miellyttävä ja epämiellyttävä, mielipahansävyinen ja mielihyväsävyinen, nautinnollinen ja kivulias.
- (2) Toisena tasona ovat hyötyarvot kuten hyödyllinen, käytännöllinen, tehokas ja taloudellinen sekä niiden vastakohtat.
- (3) Elämänvoimaan liittyvät sellaiset arvot ja arvovastakohtat kuin jalo – halpamainen, terveys – sairaus, voima — heikkous, rohkeus — pelkuruus.
- (4) Henkisiä arvoja ovat (a) esteettiset arvot kuten kauneus; (b) oikeudenmukaisuuden arvot; (c) puhtaan tiedon arvot. Näihin arvoihin liittyviä tunteita ovat henkinen ilo ja suru, hyväksyminen ja paheksuminen, kunnioitus ja halveksunta.
- (5) Viidentenä ja korkeimpana on absoluuttisen alue, johon kuuluvat pyhän ja epäpyhän arvot. Pyhyys on Schelerin mukaan ominaista olemassaolon absoluuttiselle perustalle, joka on täydellinen hyvydessään. Ihmisen autuus edellyttää sitä, että hän voi olla yhteydessä tähän olemassaolon perustana olevaan täydellisen hyvään persoonaan. Jumalan pyhyys estää häntä hyväksymästä pahuutta. Voidakseen elää Jumalan yhteydessä ihmisen täytyisi olla täydellinen hyvydessä. Jokainen ihminen on kuitenkin henkilökohtaisesti sidoksissa pahuuteen. Siksi ihminen ei voi saavuttaa pyhyyttä muuta kuin Kristuksen lunastustyön pohjalta, Jumalan armosta uskon kautta. (*Lieb.u.E.* 80.)

Schelerin mukaan pyhyysarvot ovat arvoista kaikkein tärkeimpiä, koska niistä riippuu ihmisen onnellisuus kaikkein syvimmissä mielessä. Vaikka aistimuksiin perustuvien arvojen merkitys onkin perustava lapsen kehityksessä yhdessä hyötyarvojen ja elämänvoiman arvojen kanssa, hän ei lopulta löydä niiden kautta elämälleen riittävää merkitystä. Näiden arvojen välinen tärkeysjärjestys on osa objektiivista todellisuutta, ja sen tulisi ohjata ihmisen rakkautta. Schelerin mukaan on olemassa useita kriteereitä, joiden avulla voimme erottaa korkeammat arvot alemmista (*Formalismus* 10–117).

- (1) Arvot ovat sitä korkeampia, mitä pysyvämpiä ne ovat.
- (2) Mitä korkeampi arvo on, sitä kokonaisvaltaisempi ja riippumattomampi se on aineellisista hyödykkeistä ja sitä vähemmän se on määrällisesti mitattavissa. Mitä alempi arvo on, sitä riippuvaisempi se on aineellisista hyödykkeistä ja sitä helpommin jaettavissa ja määrällisesti mitattavissa se on. Esimerkiksi pyhän arvo on aineeton, jakamaton, ehdoton eikä sitä voida määrällisesti mitata. Toisessa ääripäässä taas aistinautinnon arvo voidaan jakaa ja mitata ja se on olenmaisesti aineellista. Puolikkaan leivän arvo on suunnilleen puolet kokonaisen leivän arvosta, mutta puolet Rembrandtin taulusta ei ole arvoltaan puolet koko taulun arvosta. Mitä korkeampi arvo on, sitä vähemmän se kuuluu useampien "nauttiessa" siitä (esimerkiksi taideteos verrattuna elintarvikkeisiin).
- (3) Arvot ovat sitä korkeampia, mitä vähemmän ne pohjautuvat toisiin arvoihin.

- (4) Mitä korkeampi arvo on, sitä syvempi ja pysyvämpi on sen tarjoama tyydytys. Aistinautinto kestää vain niin kauan kuin aistiärsytys kestää, ja se jättää yksilön kaipaamaan lisää nautintoa, syvempää tyydytystä ja perimmäisempää kokemusta. Pyhyden arvoon liittyvä autuus sen sijaan kestää huolimatta siitä, että ihminen joutuu kestämaan maallisia epäonnistumisia tai ruumiillista kipua.
- (5) Arvo on sitä korkeampi, mitä absoluuttisempi, riippumattomampi ja vähemmän suhteellinen se on. Aistinautintojen arvo pätee elettyinä kokemuksena vain sellaisille olennoille, joilla on aistimuksia. Terveys ja sairaus koskee vain eläviä organismeja. Absoluuttiset arvot ovat sen sijaan sellaisia, joiden pätevyys on riippumaton tällaisista rajoituksista. Näihin kuuluvat esimerkiksi moraaliset arvot.

Vaikka arvot muodostavat hierarkian, lapsen kehityksen varhaisvaiheissa painottuvat alempia arvoja vastaavat tunne- ja toimintavalmiudet, joiden kehitys vähitellen valmistaa perustaa korkeampien arvojen kokemiselle. Lapsen elämää hallitsee luonnostaan mielihyvän ja viihdytyksen etsiminen leikin muodossa. Hän sisäistää hyötyarvoja oppimalla toimimaan tarkoituksenmukaisesti. Hänen toiminnassaan korostuvat elämänvoiman arvot esimerkiksi liikunnan muodossa. Vähitellen hän avautuu totuuden, kauneuden ja oikeudenmukaisuuden arvoille sekä pohdinnoille, jotka koskevat olemassaolon perustaa, ja oppii tunnistamaan arvojen tärkeysjärjestyksen. Tällöin kuitenkin olennaista ei ole se, että hän pystyy ulkonaisesti määrittelemään tämän eron, vaan että hän pystyy suuntautumaan siihen, mikä antaa hänen elämälleen kestävästä mielekkyyden kokemuksen.

Rakkaus ja arvot

Schelerin mukaan ihmisen olemuksen määrittelee perustavimmin se, mitä hän rakastaa ja vihaa. Rakkaudella Scheler tarkoittaa perustavaa avoimuutta todellisuutta kohtaan ja syvään tiedolliseen kiinnostukseen perustuvaa todellisuuden myönteistä kokemuksellista omistamista, joka motivoi ihmisen toimintaa, havaintoja, ajattelua ja tunteita. Schelerin rakkauskäsityksen taustalla on ajatus Jumalan rakkaudesta maailmaa kohtaan kuudentena luomispäivänä: "Ja Jumala katsoi kaikkea tekemäänsä, ja kaikki oli hyvää." (1. Moos. 1: 31; vrt. Henckmann 1998, 45–46). Rakkaus määrää sen, mitä yksilö arvostaa ja halveksii, mikä tuottaa hänelle iloa ja surua, mitä hän tavoittelee elämässään ja minkä hän ymmärtää elämänsä tarkoitukseksi. Yksilön rakkauden rakennetta Scheler kutsuu henkilökohtaiseksi rakkauden järjestykseksi (subjektiivinen *ordo amoris*). Tämä sisäinen arvojärjestys määrittelee rakkauden kohteet ja niiden keskinäisen tärkeysjärjestyksen. Arvojärjestys on kohdallaan, kun ihminen rakastaa eniten sitä, mikä on kaikkein arvokkainta ja kun hän vihaa sitä, mikä on tuhoavaa. Kaikki ihmisen moraaliset teot, asenteet, tunteet ja maailmankatsomus määrittyvät sisäisestä rakkauden järjestyksestä käsin. Joka ymmärtää yksilön rakkauden rakenteen, ymmärtää hänen toimintansa, hänen tunteensa ja asenteensa elämään. (*Ordo* 347 ss.)

Oikein suuntautunut rakkaus asettaa asiat oikeaan arvojärjestykseen ja näkee todellisuuden oikeassa valossa. Schelerin mukaan sivistynyt ihminen tunnistaa asioiden arvon sydämessään. Ihmisen sisäinen arvojärjestys on vääristynyt, jos hän ei ole syvimmin kiinnostunut siitä, mikä on kaikkein tärkeintä, Rakastaessaan ihminen avautuu arvotodellisuudelle ja löytää uusia arvoja. Jos itsekkyyks tai viha alkaa hallita hänen elämäänsä, hänen arvonäkemyksensä kaventuu ja hän tulee sokeaksi tärkeille arvoille. Rakkaus ohjaa ihmistä löytämään uusia arvohavaintoja. Sen kautta uudet ja korkeammat arvot ilmaisevat itsensä, myös sellaiset arvot, jotka ovat aikaisemmin olleet tuntemattomia henkilölle. Niinpä rakkaus ei ole seurausta arvotunteesta tai arvojen asettamisesta

tärkeysjärjestykseen, vaan se edeltää ja ohjaa niitä. Rakkauden kautta ihminen ei pelkästään reagoi arvoihin, jotka hän jo tuntee, vaan hän löytää uusia arvoja. Rakkaus edeltää siksi arvojen kokemista tunteissa. Se on dynaaminen voima, joka saa ihmisen etsimään aina uusia ja korkeampia arvoja.

Tieto ja rakkaus

Scheler korostaa ihmisen tarvetta paikallistaa itsensä suhteessa siihen, mikä on merkityksellistä, oikeaa ja hyvää. Vaikka mitään ratkaisua ei voikaan kiistattomasti todistaa oikeaksi, ihminen voi löytää totuuden, jos hän on riittävän syvästi kiinnostunut totuudesta. Tämä johtuu tiedon ja rakkauden läheisestä suhteesta. Ihminen voi tietää totuuden vain, jos hän rakastaa totuutta.

Schelerin teorian mukaan tieto korkeimmasta hyvästä avautuu rakkauden kautta. Ihmisen persoonallisuutta luonnehtii se, mihin hän tuntee mieltymystä ja mikä on hänelle vastenmielistä. Hän lainaa hyväksyvästi Johann Wolfgang von Goetheä (1749—1832), joka sanoo:

Ihminen tietää vain sen, mitä hän rakastaa, ja mitä syvempi ja täydellisempi tuo tieto on, sitä voimakkaampi ja elävämpi täytyy olla rakkauden – jopa intohimon. (Lainattu *Lieb.u.E.* 77.)

Samansuuntaisesti puhuu myös Leonardo da Vinci (1452–1519), jonka mukaan "jokainen suuri rakkaus on suuren tiedon tytär" (emt). Goethe katsoo tiedon perustuvan rakkauteen, kun taas Leonardo katsoo rakkauden perustuvan tietoon. Molemmat kuitenkin katsovat rakkauden ja tiedon välillä olevan hyvin läheisen suhteen. Molemmat hylkäävät valistuksen korostuksen, jonka mukaan "rakkaus tekee ihmisen sokeaksi", niin että oikea tieto maailmasta edellyttää tunteiden torjumista ja arvonäkökulmasta luopumista. Tämän valistuksen korostuksen kyseenalaisti myös Blaise Pascal (1623–1662), jonka mukaan "rakkaus ja järki ovat yksi ja sama". Pascal tarkoitti sitä, että rakkaus paljastaa havainnon kohteiden merkityksen, niin että järki pystyy arvioimaan niitä. (Emt.)

Schelerin mukaan rakkaus on tiedon lähtökohta, se perusta, mistä tieto nousee. Hän hylkää sekä valistuksen käsityksen, jonka mukaan tieto edellyttää tunteiden torjumista, että käsityksen, joka asettaa tiedon ennen rakkautta ja katsoo rakkauden syntyvän tiedosta. Tässä suhteessa Scheler tukeutuu augustinolaiseen perinteeseen. Kaiken tiedon lähtökohtana on kiinnostus tiedon kohteeseen eli siihen kohdistuva rakkaus. Jollei ihminen ole kiinnostunut jostakin asiasta tai ilmiöstä, hän ei kiinnitä siihen huomiota, ei tee siitä havaintoja, eikä se pääse rikastuttamaan ja laajentamaan hänen näkemystään. Asioiden merkitys korostuu sen mukaan, miten tärkeinä niitä pidämme, miten paljon rakastamme tai vihaamme niitä. Asioiden merkitys avautuu vain ihmiselle, joka rakastaa. Ilmiöt eivät avaudu tai "anna itseään" ihmiselle, joka ei rakasta niitä. (*Lieb.u.E.* 79 ss.)

Periaate, jonka mukaan tieto riippuu rakkaudesta, hallitsee kaikkea oppimista. Jos opittava asia ei ole oppilaasta tärkeä ja kiinnostava, hänen on vaikea oppia sitä. Oppilaan kiinnostus saattaa herätä, jos hän huomaa opettajan olevan asiasta kiinnostunut ja jos hän pääsee opettajan persoonallisuuden ansiosta osalliseksi sellaisesta arvokokemuksesta, jonka valossa kyseisten tietojen ja taitojen oppiminen on mielekästä. Opettajan persoonallisuuden myönteinen vaikutus voi tehdä opetuksesta oppilaille kiinnostavampaa ja moraalisesti kehittävämpää.

Kiinnostuksen herättäminen

Schelerin ajatus, että tieto riippuu rakkaudesta, on läheistä sukua eksistentialismin perustajan Søren Kierkegaardin näkemykselle, jonka mukaan totuuden löytyminen edellyttää äärettömän intohimoista kiinnostusta totuuteen. Kasvatuksen tehtävänä on siksi vaalia tällaista kiinnostusta. Perustava asia on tietysti se, ettei kasvatus tukahduta lapsen luontaista kiinnostusta ymmärtää olemassaolonsa tarkoitusta. Sen lisäksi kasvatuksen tehtävänä on luoda lapselle edellytyksiä suunnata kiinnostuksensa mielekkäällä tavalla.

Koska siis äärettömän intohimoinen kiinnostus on näin keskeistä ihmisen elämässä, herää kysymykseksi, miten sitä voitaisiin opettaa. Kierkegaard käyttää tässä yhteydessä kaksoisharkinnan tai kaksinkertaisen harkinnan käsitettä. Kasvattaja, joka on omakohtaisen ajattelun avulla (ensimmäinen harkinta) löytänyt sisäisen totuutensa, huomaa asiaa ajatellessaan (toinen harkinta), että tuon totuuden viestittäminen kasvatussuhteessa ei ole aina mielekästä. Kaksoisharkinnan läpikäynyt ihminen käyttää usein "epäsuoran tiedottamisen" menetelmää. Juuri "oppilaan kunnioittaminen itsenäisenä sisäisyytenä osoittaa opettajan sisäisyyden" (Kierkegaard 1998, 85–92, 249).

Saman ajatuksen on ilmaissut myös juutalainen eksistentialistifilosofi Martin Buber. Hänen mukaansa lapsen vapauden kunnioittaminen on kasvattajan "ylevää asketismia" (Buber 1968, 122). Aito kasvattaja ei käytä lasta välineenä omiin tarkoituksiinsa ja omiin päämääriinsä. Aitoa kasvatussuhdetta ei luonnehdi itsekäs hyötyajattelu, vaan asioiden näkeminen lapsen kannalta, ja hänen yksilöllisen luonteensa kehittäminen. (Emt. 132).

Kierkegaardin ja Buberin tavoin myös Max Schelerin kasvatusajattelu etsii suoran arvokasvatuksen rajoja. Tämän rajan hän löytää persoonan absoluuttisesta arvosta. Persoonaa ei voi koskaan tehdä kohteeksi. Kunnioitus persoonan ehdotonta arvoa kohtaan merkitsee pidättäytymistä kaikista sellaisista vaikutuskeinoista, jotka välineellistävät kasvatettavan. Koska kasvatuksen tarkoituksena on edistää henkisen persoonan kehitystä, jota luonnehtivat vapaus ja avoimien mahdollisuuksien maailma, ei olennaisten arvojen ja totuuksien opettaminen voi edetä suoraviivaisesti. Arvokasvatus perustuu siihen, että lasta autetaan laajentamaan näkemystään ja avautumaan arvojen vaikutusvoimalle. Kun lapsi tai nuori kohtaa kasvattajan persoonassa arvoja, jotka tekevät hänen tunnevaikutuksen, hän saa innoitteen toimia arvojen mukaisesti.

Tämä pidättäytyminen manipuloivista vaikutuskeinoista seuraa myös Schelerin vakaumuksesta, että rakkaus eli syvä kiinnostus edeltää tietoa. Huomion kohdistaminen ja tietyn näkökulman omaksuminen määrää sen, millaisena todellisuus ilmenee ihmiselle, koska sitä kautta valikoituu se, mikä tulee ihmisen huomion kohteeksi. Ihmiset suuntaavat huomionsa ilmiön eri puoliin ja näkevän sen eri tavoilla, koska heidän kiinnostuksensa on eri lailla suuntautunut. Maailma ilmenee eri ihmisille erilaisena heidän erilaisista mieltymyksistään, toiveistaan, haluistaan ja pyrkimyksistään käsin.

Näin oppilaan arvomaailmaa määrää se, mitkä asiat hän kokee arvokkaiksi ja tärkeiksi. Koska ei ole mahdollista suoranaisesti vaikuttaa siihen, miten oppilas näkee ja kokee todellisuuden, ei ole mahdollista suoranaisesti vaikuttaa hänen arvostuksiinsa. Tämä johtuu arvotiedon luonteesta. Arvotieto välittyy yhtä paljon tunteen ja kokemuksen kuin väitelausena ilmaistun informaation kautta. Se ei välity ensisijaisesti periaatteina, vaikka arvototuus on Schelerin mukaan yhtä

objektiivista kuin matemaattinen totuus. Arvotieto on arvojen "näkemistä" tunteen kautta. Vain tällainen arvoihin suuntautunut tunne välittää arvojen todellisuuden.

Scheler kritisoi Johann Friedrich Herbartin (1776–1841) käsitystä, jonka mukaan ihmisen elämän perustana olevaa moraalista asennetta on mahdollista kasvattaa. Schelerin mukaan kasvatus voi kohdistua ainoastaan moraalisiin tekoihin, ei tekojen perustana olevaan moraaliseen asenteeseen. Moraalinen asenne riippuu siitä, mitkä asiat ihminen kokee tärkeiksi ja merkittäviksi. Ei ole mahdollista vaikuttaa moraaliseen asenteeseen, koska ei ole mahdollista suoranaisesti muuttaa oppilain tapaa nähdä elämä. Vaikka teot ovat normaalisti ilmausta siitä, mitä ihminen pitää tärkeänä, ihminen voi tarvittaessa tekojensa kautta pyrkiä salaamaan moraalisen asenteensa ja näyttäytymään erilaisena kuin hän on sisimmässään. Kaikki yritykset kasvattaa moraalista asennetta johtavat Schelerin mukaan siihen, että lapsi oppii tekojensa kautta salaamaan moraalisen asenteensa ja näyttäytymään ulospäin erilaisena kuin hän on sisimmässään. (*Formalismus* 132.)

On siis mahdollista totuttamisen kautta kasvattaa lapsen moraalisen kehityksen kannalta myönteisiä tunteita ja haluja, kuten Aristoteles opetti. On mahdollista opettaa hänelle moraalista päättelyä ja auttaa häntä kriittisesti pohtimaan, mistä onnellinen ihmiselämä koostuu. Nämä molemmat yhdessä voivat olennaisesti vaikuttaa siihen, miten hän käyttäytyy. Mutta ne ovat eri asia kuin moraalinen asenne, joka määrää sen, mitä hän syvimmältään rakastaa, mistä hän on eniten kiinnostunut. Syvimpään rakkauteen voi vaikuttaa vain epäsuorasti.

Sisäinen moraalinen asenne riippuu siitä, minkä lapsi kokee arvokkaaksi, mikä antaa hänen elämälleen tarkoituksen ja suunnan. Moraalinen asenne muuttuu, kun lapsi alkaa nähdä asioiden arvon uudessa valossa. Kun lapsi kokee jonkin asian arvokkaaksi, sen kanssa kosketuksiin pääseminen synnyttää hänessä iloa. Koska keskeiset arvot liittyvät läheisesti persoonaan, arvokokemukset vahvistavat omanarvontuntoa. Arvokokemusten syventyessä omanarvontunto syvenee, mikä kehittää moraalista asennetta. Lapsen moraaliseen asenteeseen voi vaikuttaa syventämällä hänen omanarvontuntoaan saattamalla hänet osalliseksi siitä sisäisestä ilosta, mikä liittyy arvokokemuksiin ja persoonan arvon kokemiseen. Kasvattajan vaatimukset eivät voi välittää tätä kokemusta, ja siksi ne voivat vaikuttaa vain ulkonaiseen käyttäytymiseen. Jos kasvattaja yrittää tunkeutua lapsen sisäiseen moraaliseen asenteeseen ja hallita sitä, hän pakottaa lapsen kehittymään taitavammaksi kyvyssään salata todellisen moraalisen asenteensa. (*Formalismus* 349 ss.)

Kasvattaja voi kuitenkin välittää lapselle arvokokemuksen oman persoonansa kautta. Persoonat ilmentävät arvoja eri tavoilla painotettuina. Joutuessaan kosketuksiin ihmisten kanssa, joiden esikuvallisuus vetoaa hänen arvotietoisuuteensa, lapsessa herää kiinnostus kehittää itsessään uusia ulottuvuuksia. Kohtaamiensa esikuvien kautta hän oppii tuntemaan itseään ja kehittämään itseään. Arvot eivät puhuttele lasta niinkään abstrakteina periaatteina kuin persoonallisuuksina. (*Formalismus* 560 ss.)

Lapsen voi esimerkiksi olla vaikea omaksua itsehallintaa moraalisten periaatteiden muodossa. Hän voi paremmin ymmärtää sen merkityksen esimerkiksi urheilijan persoonallisuuden kautta. Urheilijan persoonassa korostuvat vitaaliset arvot. Hän ilmentää elämänvoimaa, elämäntahtoa, itsehallintaa ja tahdonvoimaa, johon liittyy vastuuntunto. Mielen hallinta ja tyyneys, aloitekyky, uskallus, kärsivällisyys ja voima vaikeuksissa kuuluvat tähän persoona-arvojen kokonaisuuteen.

Scheler erottaa useita perustyyppisiä arvojen ilmenemisessä ihmisen persoonallisuudessa: henkistynyt ihminen, luova persoona, rohkea ja kunniantuntoinen ihminen ja kulttuurijohtaja

(*Formalismus* 570 ss.). Kaikkein korkeimpana näistä Scheler pitää henkistynyttä ihmistä, joka on omistautunut pyhyysarvoille. Pyhyysarvoille omistautunutta ihmistä luonnehtii se, että hän on omistautunut kokonaan kehittämään persoona-arvoja suoritusarvojen sijasta. Urheilijaa ja taiteilijaa voidaan arvioida hänen suoritustensa perusteella, mutta pyhyysarvoille omistautunutta ihmistä arvioidaan sen mukaan, minkälainen ihminen hänestä on tullut.

Luova persoona liittyy henkisiin arvoihin, joita ovat esteettiset arvot, oikea ja väärä, oikeudenmukaisuus ja epäoikeudenmukaisuus ja puhdas tieto. Yksi esimerkki luovasta persoonasta on taiteilija. Taiteilijan persoonassa korostuvat esteettiset arvot, luovuus, asioiden näkeminen epätavallisesta näkökulmasta. Taiteilijan lähestymistapaan sisältyy epätavanomaisuus, se ettei ole sidottu vallitseviin käsityksiin ja itsestänselvyyksiin.

Viihdetaiteilijan erottaa henkisiin arvoihin suuntautuneesta taiteilijasta se, että hän on suuntautunut nautintoarvoihin. Hänen perustava periaatteensa on, että hän pitää mielihyvää parempana kuin epämiellyttäviä kokemuksia. Kaikista arvoista tulee hänelle nautinnon lähteitä. Viihdetaiteilija laajentaa ihmiskunnan tietoisuutta nautinnon ja mielihyvän mahdollisuuksista. Näin viihdetaitelija kohottaa ihmisen työmotivaatiota ja opettaa hänet nauttimaan työnsä hedelmistä. (Deeken 1974, 210–211.)

Lapsen kehitystä edistää mahdollisuus olla kosketuksissa erilaisten persoonallisuuksien kanssa. Aidon persoonallisen vetovoiman perustana on sen välittämä arvokokemus. Lapsi ei valitse esikuvia, vaan hän tuntee vetoa joidenkin esikuvien ilmentämiin arvoihin. Samalla esikuvat kasvattavat häntä, koska ne herättävät hänen arvotietoisuuttaan. Arvokokemus tarjoaa lapselle mahdollisuuden oppia tuntemaan itsensä. Jokaisella lapsella on piileviä vahvoja ja heikkoja alueita. Arvokokemukset auttavat lasta tiedostamaan omat vahvat alueensa ja siten omat taipumuksensa.

Sikäli kuin kasvattajan persoona ilmentää jotakin sellaista, mitä lapset pitävät arvokkaana, se synnyttää tunteenomaisen suhteen hänen ja lapsen välille. Se, että lapsessa syntyy kiintymys johonkin arvokkaaseen, minkä kasvattajan persoonallisuus välittää, on itsessään myönteinen arvokokemus. Tällainen arvokokemus kehittää lapsen omaa persoonallisuutta, koska se tekee hänet monipuolisemmin ja syvemmin tietoiseksi arvoista. Sen kautta ohjataan ja motivoidaan lapsia kasvamaan persooniksi, joille on ominaista ja joita motivoivat monipuoliset arvokokemukset.

Kuitenkaan kasvattajan asenteena ei Schelerin mukaan saisi olla se, että hän pyrkii olemaan lapselle esikuvana, koska silloin hänen asenteensa on ulkokultainen. Pyrkimys näyttäytyä hyvänä on moraalisesti vääristynyttä (*Formalismus* 48–49). Kasvattaja voi välittää lapselle arvokokemuksen rakastamalla lasta ja olemalla sellainen persoona, joka on itse avautunut monipuolisesti arvojen maailmalle, koska se synnyttää lapsessa kokemuksen hänen persoonansa arvosta ja syventää hänen omanarvontunnettaan. Ongelmana on se, että kasvattaja luonnostaan kokee itsetyytyväisyyttä siitä, että hän haluaa lapselle hyvää, mikä saa hänet uskomaan haluavansa lapselle hyvää silloinkin, kun hän itse asiassa omahyväisesti pyrkii lapsen kautta saavuttamaan omia tarkoituksiinsa.

Persoonallisuuden vaikutusvoimaa on tietysti mahdollista käyttää väärin. Arvokokemusten synnyttämää tunnetta on mahdollista käyttää sekä myönteiseen että kielteiseen tarkoitukseen. On huomattava, että tällainen persoonallinen vaikutusvoima on voimakkainta silloin, kun siitä ei olla

tietoisia. Koska tällaista vaikutusta voidaan käyttää väärin, on oppilaiden tärkeää kypsyä tiedostamaan persoonallisen vaikutusvoiman lainalaisuuksia.

Arviointia

Max Scheler oli yksi 1900-luvun alun omaperäisimpiä ja luovimpia ajattelijoita, jonka filosofinen järjestelmä muodosti kriittisen vastapainon Marxin, Freudin, Nietzschen ja Comten teorioille. Schelerin kasvatustilfilosofia sisältää näkökulmia, jotka kyseenalaistavat useita tämän hetken länsimaisen kulttuurin itsestäänselvyksinä pitämiä vakaumuksia.

Scheler haastaa materialistisen näkemyksen, jonka mukaan ihminen on täysin luonnollisten tarpeidensa, viettiensä ja ympäristönsä hallitsema olento. Hän korostaa ihmisyyteen sisältyvää mahdollisuutta asiallisuuteen ja vapauteen, avointen mahdollisuuksien maailmaan. Kasvatuksen pääasiallisena tehtävänä on tämän ihmisyyteen sisältyvän mahdollisuuden aktivoiminen, ihmisen kasvattaminen mikrokosmukseksi, jossa yhdistyvät todellisuuden eri ulottuvuudet monipuolisesti. Scheler korostaa, että ihminen ei ole ensisijaisesti viettiensä ja vaistojensa vaan arvotietoisuutensa hallitsema olento, jonka perimmäinen tarve on autuuden ja pelastuksen löytäminen samalla kun hän osaa iloita ja nauttia kaikista elämän tarjoamista hyvistä asioista.

Scheler kyseenalaistaa arvosubjektivismiä ja relativismia, jonka mukaan eri ihmisten, kulttuurien ja aikakausien arvostusten erilaisuudesta seuraa se, ettei objektiivisia arvoja tai arvotietoa ole olemassa. Hän osoittaa tähän näkemykseen sisältyvän ristiriidan, kun se pyrkii antamaan ehdottoman totuuden aseman vakaumukselle, ettei ehdottomia totuuksia ei ole olemassa. Hän pitää kiinni arvojen objektiivisuudesta ja ihmisen kyvystä saada arvoista luotettavaa tietoa.

Tuotantonsa päävaiheessa Scheler on johdonmukainen teisti, jonka mukaan tieteellinen ajattelu ja sivistys perustuvat perimmiltään tietoon Jumalasta. Tämä kyseenalaistaa vallitsevan tieteen myytin, jonka mukaan tieteellinen tutkimus voi toimia ilman tieteellisen tiedon rajat ylittäviä ennako-olettamuksia. Se kyseenalaistaa myös vallitsevan sivistyksen myytin, jonka mukaan sivistys ja tieto ovat jotain sellaista, jossa ihminen voi toimia täysin Jumalasta riippumattomana olentona. Molemmat myytit unohtavat ihmisen rajallisuuden, joka merkitsee välttämättä sitä, että hän joutuu nojautumaan itsensä ulkopuoliseen ilmoitukseen, jos hän haluaa muodostaa asioista johdonmukaisen kokonaisnäkemyksen.

Scheler kyseenalaistaa yksipuolisesti sosiaalistavan näkökulman kasvatukseen. Sosiaalisuus on keskeistä ihmiseksi kasvamisessa, mutta ennen kaikkea kasvatuksessa on kyse ihmisen vapauttamisesta avoimien mahdollisuuksien maailmaan, yksilölliseen ihmisyyteen. Lisäksi Scheler kyseenalaistaa ammatillisen ja taloudellisesti-tuotannollisen painotuksen koulutuksessa ja korostaa sen sijaan ihmisen kasvattamista mikrokosmukseksi, joka ottaa omakseen koko todellisuuden moninaisuuden ja ilmaisee sen omassa persoonassaan yksilöllisellä tavalla.

Lyhenteet

Artikkelissa on käytetty Max Schelerin teoksista seuraavia lyhenteitä:

Formalismus Der Formalismus in der Ethik und die materialiale Wertethik

Ressentiment Das Ressentimen im Aufbau der Moralen

Religion Probleme der Religion

Sympathie	Wesen und Formen der Sympathie
Erk.u.Arb.	Erkenntnis und Arbeit
Lieb.u.E.	Liebe und Erkenntnis
Stel.d.M.	Die Stellung des Menschen in Kosmos
Form.d.Wis.	Die Formen des Wissens und die Bildung
Vorbilder	Vorbilder und Führer
Ordo	Ordo Amoris

Lähteet

1. Max Schelerin teokset

Max Schelerin teoksiin viitataan hänen koottujen teostensa tieteellisen laitoksen mukaan.

Max Scheler: Gesammelte Werke, toim. Maria Scheler ja Manfred Frings, Bern – München 1954

Suluissa olevat vuosiluvut antavat teoksen alkuperäisen julkaisuvuoden.

Der Formalismus in der Ethik und die materialiale Wertethik (1913/1916). Ges. Werke Bd. 11. (1980)

Das Ressentiment im Aufbau der Moralen (1915). Ges. Werke Bd. III.

Probleme der Religion (1918–1921), Ges. Werke Bd. V (1954).

Liebe und Erkenntnis (1915), Ges. Werke Bd. VI (1963).

Wesen und Formen der Sympathie (1913/1923), Ges. Werke Bd. VII (1973).

Erkenntnis und Arbeit (1926), Ges. Werke Bd. VIII. (1980)

Die Stellung des Menschen im Kosmos (1927). Ges. Werke Bd. IX. (1976)

Die Formen des Wissens und die Bildung (1925), Ges. Werke Bd. IX. (1976)

Vorbilder und Führer (1912–1914). Ges. Werke Bd. X. (1957)

Ordo Amoris (1916). Ges. Werke Bd. X (1957)

2. Muu kirjallisuus

Blosser, P. 1995. Scheler's Critique of Kant's Ethics. Athens, Ohio: Ohio University Press.

Bochenski, I. M. 1972. "A Note on the Author". Teoksessa Scheler, M. On the Eternal in Man. Käänt. Bernard Noble. Hamden, Conn.: Archon Books, 471–478.

Buber, M. 1968. Between Man and Man. Käänt. R. G. Smith. London: Collins.

Deeken, A. 1974. Process and Permanence in Ethics. Max Scheler's Moral Philosophy. New York: Paulist Press.

Frings, M. S. 1973. "Max Scheler: Drang und Geist". Teoksessa Grundprobleme der grossen Philosophen. Philosophie der Gegenwart II, Stuttgart.

Hautala, M. 1994. Tule siksi, mikä olet. Erik Ahlmanin ihmiskäsityksestä kasvatustajatteluun. Akateeminen väitöskirja. Oulun yliopisto. Kajaanin opettajankoulutuslaitos. Acta Universitatis Ouluensis. Seires E 16. Henckmann, W. 1998. Max Scheler. München: Verlag C. H. Beck.

Hessen, J. 1948. Max Scheler. Eine kritische Einführung in seine Philosophie. Essen.

Kierkegaard, S. 1998. Päättävä epätieteellinen jälkikirjoitus. Suom. Torsti Lehtinen. Helsinki: WSOY.

Puolimatka, T. 1999. Kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat. Minuuden rakentamisen filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Salmela, M. 1998. Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata. Helsinki: Otava.

- Sander, A. 1996. Mensch – Subjekt – Person. Die Dezentrierung des Subjekts in der Philosophie Max Schelers. Bonn: Bouvier Verlag.
- Solasaari, U. 2000. Ykseydentunteesta rakkauteen. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Stark, W. 1979. "Editor's Introduction". Teoksessa Scheler, M. The Nature of Sympathy. Käänt. Peter Heath. London: Routledge.
- Stickers, K. W. 1980. "Introduction". Teoksessa Scheler, M. Problems of a Sociology of Knowledge. Käänt. Manfred S. Frings. London: Routledge.
- Windheuser, K. 1990. Die Idee der allgemeinen Bildung bei Max Scheler: ein bildungsphilosophischer Beitrag zur Erziehungswissenschaft. Frankfurt (Main): R. G. Fischer.

Artikkeli on julkaistu 5.12.2024

Tekstiviittaus:

Puolimatka, Tapio 2024. Max Scheler ja yleissivistyksen idea. ENSYklopedia. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. <https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/Scheler.pdf>
(luettu xx.xx.xxxx)